

І. О. Карпич,

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, викладач
кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ДІТЕЙ В ІСТОРИЧНОМУ КОНТЕКСТІ (20-ті рр. ХХ ст.)

Потреба в становленні та розвитку системи соціального виховання в 20-х рр. ХХ ст. була зумовлена об'єктивними та суб'єктивними чинниками. Нечувана імперіалістична світова війна, потім жорстока громадянська війна і голод забрали мільйони батьків. Радянська влада повинна була доглянути безпритульних дітей, напівсиріт, які потребували опіки з боку держави [1, с. 26].

Радянська система освіти не могла обмежуватися лише школою, що приймала дитину на 3–4 години на добу. Виникла необхідність цілковито охопити й організувати дітей [1, с. 26].

Це масове соціальне явище ще більше загостило проблему соціального виховання й поставило перед радянською державою завдання практично й широко розв'язати її, що сформулював у 1920 р. Наркомос України у «Декларації про соціальне виховання дітей» [1, с. 26].

Основне завдання Декларації полягало у тому, щоб, зламавши стару конструкцію, перетворити всі роз'єднанні типи дитячих установ (садки, притулки, школи) в єдину динамічну систему соціального виховання, орієнтуючись на дитячий будинок як на основну організаційну форму [3, с. 12].

В Україні гостро постало питання, як організувати дитячому населенню соціальне виховання, забезпечення й охорону. Ідеальною формою соціального виховання проголошувався дитячий будинок [4, с. 5]. Пояснювалося це необхідністю врятувати безпритульних дітей від загибелі і тим, що індивідуалістична за своєю природою сім'я ніколи не дасть дітям справжнього

колективістського, тобто комуністичного виховання. Тому тогочасний нарком освіти Г. Гринько сутність соціального виховання пояснював так: «Соціальне виховання в розвинутому вигляді є всезагальна організація дитинства, створення колективного життя всього дитячого населення. Це не вихідний пункт, а кінцева мета розвитку соціального виховання, що передбачає повне усунення розпорошеності дітей між індивідуалістичними сім'ями, що вочевидь неможливе без організації соціалістичного господарства та зміни всього устрою життя» [2, с. 155].

Радянська держава брала на себе обов'язок охорони, навчання, виховання та організації дітей. Уся система соціального виховання оформлялася, залежно від стану тих чи інших груп дітей, в такі установи й організації:

1. Майданчики різних типів – літні організації, що об'єднували велику кількість дітей певного району. В цих організаціях під доглядом дорослих вихователів діти організовувалися для спільних ігор, екскурсій, розваг, суспільно-корисної праці [1, с. 27].

2. Дитячий садок-школа (школа-клуб) неповного дня, які створювалися для дітей індивідуалістичних родин і були постійними установами для систематичного громадянського виховання та навчання дітей цієї категорії.

Дитячий садок був дошкільною установою для дітей від 4 до 8 років, а школа для дітей від 8 до 15 років (трудова семирічна школа) [1, с. 27].

У таких установах діти перебували 3–4 години на добу під наглядом учителів і вихователів [1, с. 27].

3. Денний дитячий садок, дитячий будинок, школа цілого дня – це установи соціального виховання для дітей, які не були забезпечені доглядом родини (напівсироти, діти, батьки яких працюють на підприємстві тощо). Ці установи охоплювали дітей того ж віку, що й установи неповного дня і мали ту саму цільову установку. Проте розраховані вони були на перебування в них дітей до 8 годин на добу, тому мали розширену програму організаційної і виховної діяльності та забезпечували дітей харчуванням [1, с. 28].

4. Дитячий будинок, дитяче містечко, комуна, колонія. У цих установах перебували незахищені діти, які зовсім втратили родину – сироти, діти, покинуті батьками. Оскільки в таких установах діти перебували весь час, то навчально-виховний процес повністю охоплював усе життя дитини та уявляв собою систему заходів: до організації дітьми свого життя, зв'язку життя дитячого колективу з життям цілого суспільства, спрямування навчально-виховного процесу на підготовку працездатних, озброєних знанням та навичками активних будівників комунізму. Ці установи повністю забезпечували матеріальні потреби дітей (харчування, одяг), охорону їхнього здоров'я, прав тощо [1, с. 28–29].

Названі типи установ соціального виховання, разом із допоміжними установами для дітей з моральними й фізичними дефектами, охоплювали все дитяче населення, починаючи від тих, хто перебував ще в досить міцній родині, аж до тих, хто цілком випав із родини [1, с. 29].

Крім названих типів установ для здійснення соціального виховання, існували інші організації охорони дитинства: колектори, розподільники, інститут братів і сестер соціальної допомоги, патронат, організації юридичного захисту дітей та різні громадські організації тощо. Завершувалася система соціального виховання організацією, що нею було пронизано життя всіх зазначених вище установ і організацій – комуністичним дитячим рухом, що найповніше охоплював і здійснював соціальне виховання дітей. Під керівництвом комсомолу дитячий рух через організації юних ленінців і жовтенят найширше і по-ленінськи проводив соціальне виховання дитячого населення, ставив своїм завданням дійсно й цілковиту організацію дітей як піонерів комуністичного будівництва [1, с. 29].

Наукові джерела засвідчують, що тогочасна система народної освіти створювалася згідно з теоретичними розробками Наркомосу УСРР та складалася з двох частин – закладів соціального виховання та профшкіл, до яких додавалися установи освіти для дорослих у формі політосвіти. Така система будувалася без ретельної попередньої підготовки, а тому мала певні

помилки. Вже у другій половині 20-х рр. ХХ ст. спостерігається поступовий відхід керівників Наркомосу від курсу винятково на дитячий будинок (у галузі соціального виховання), відбувається певна переорієнтація їх на школу, проте школу в розумінні «соцвихівському», тобто як заклад, який не лише навчає дитину, але й виховує її, бере на себе обов'язки організації побуту й дозволяє своїх вихованців [2, с. 169].

Враховуючи, що орієнтація на дитячий будинок була перебільшенням і школа набула домінантного значення, то все ж основний підхід до соціального виховання як до загальної організації дитинства виявився правильний. Внаслідок цього, основним фактором соціального виховання став дитячий комуністичний рух, що стихійно зростав. Він охоплював повністю і дитячу шкільну організацію, реорганізуючи нерухомисть, формалізм і авторитарність школи та поєднуючи в єдиному процесі виховання й навчання [4, с. 5].

Отже, дитячий рух у 20-х рр. ХХ ст. став фундаментом усього соціального виховання. Він найповніше реалізовував соціальне виховання дитинства. Дитячий рух через організації юних лєнінців (ЮЛ) і жовтенят поширювався на всі установи соціального виховання, де перебували діти.

Список використаних джерел

1. Зільберштейн А. Система народної освіти. Збірка / А. Зільберштейн, В. Ястржембський. – Х. : Державне видавництво України, 1929. – 320 с.
2. Нариси історії українського шкільництва: 1905–1933: навч. посіб. / О. В. Сухомлинська [та ін.]; за ред. О. В. Сухомлинської. – К. : Заповіт, 1996. – 304 с.
3. Порадник по соціальному вихованню дітей. Упорядкував Ценсоцвих Наркомосвіти УССР. Вип. 1. – Х. : Всеукраїнське державне видавництво, 1921. – 134 с.
4. Ряппо Я. Система народної освіти на Україні / Я. Ряппо. – Харків : Державне видавництво України, 1926. – 128 с.